

AENEAS SYLVIUS PICCOLOMINI :

Orașele germane

Informațiile despre orașele germane și despre activitatea corporației negustorești cunoscută sub numele de „hansa“ sînt relativ abundente în cronicile și documentele medievale. Textele, în imensa majoritate a cazurilor, se referă la un anumit eveniment ce-i preocupase pe negustorii germani, sau la descrierea integrală ori parțială a unui oraș german sau germanic, legat de viața uneia dintre personalitățile epocii. Nu am făcut apel la un asemenea text lung, greoi, insuficient de expresiv pentru elevi și studenți, ci ne-am oprit asupra scurtei, concludentei și clare descrieri a orașelor germane făcută de către eruditul umanist Aeneas Sylvius Piccolomini (1405—1464), cunoscut ca papă sub numele de Pius al II-lea (1458—1464). El s-a născut la 18 octombrie 1405 la Corignano, lângă Firenze, remarcîndu-se cu repeziciune prin capacitatea intelectuală care i-a permis să parcurgă într-un timp minim ciclul studiilor necesare unui viitor ierarh catolic. Pregătirea temeinică și complexă a lui Aeneas Sylvius Piccolomini, lucrările lui, au impus numirea sa în diverse slujbe de seamă, cum a fost și aceea de legat pontifical la dieta germană din Frankfurt am Main, unde a primit, din mîna împăratului Friederich al III-lea (1440—1493) coroana de prinț al poeziei (27 iulie 1442). El va rămîne în slujba împăratului pînă cînd va fi numit episcop de Triest (19 aprilie 1447) și va redeveni ierarh catolic. Apogeul carierei l-a atins în momentul alegerii sale ca papă (18 august 1458), calitate ce i-a permis să-și intensifice eforturile pentru organizarea unei cruciade, nerealizată pînă cînd a murit (Ancona, 15 august 1464).

Alături de numeroase poeme, discursuri, scrieri teologico-filosofico-istorice și politice, o autobiografie împărțită în 12 cărți, a lăsat și o însemnată operă istorico-geografică, „Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio“. Această ultimă operă cunoscută sub numele „Cosmographia“, tipărită în ediție princeps în anul 1485, în orașul Memmingen, avînd ca izvoare scrierile anticilor, rapoartele și epistolele dominicanilor și franciscanilor către Vatican și observațiile personale ale lui Aeneas Sylvius Piccolomini, care a vizitat o mare parte a locurilor descrise, a fost principala lucrare care a stat la temelia scrierilor geografilor europeni din secolul al XVI-lea. Ea cuprinde o sugestivă descriere a orașelor germane în care a locuit în calitate fie de slujbaș imperial, fie de ambasador papal, ceea ce conferă textului său o valoare mai mare decît a numeroaselor cronici germane conținînd date provenite mediat, din izvoare secundare.

Textul

„...În întreaga Europă nu s-ar putea găsi un oraș mai măreț și mai strălucitor decât Colonia.¹ ...Remarcabil prin biserici² și alte sanctuare³, prin numărul locuitorilor⁴, prin bogăția în comori, avînd casele acoperite cu plumb, împodobită cu palate, întărită cu turnuri, mîndră de Rinul ei și înconjurată de cîmpii frumoase⁵.... Bătrîna Maiența⁶.... renumită datorită frumuseții bisericilor sale⁷, împodobită cu clădiri publice și private⁸, nu are nimic ce i s-ar putea reproșa, afară doar de îngustimea străzilor sale⁹....

Lîngă ocean se află numeroase orașe mari, demne de a fi amintite¹⁰, pe toate le întrece însă Lübeck¹¹ cu casele și bisericile lui, înalte și bogat ornate¹², un oraș cu atîta prestanță și putere încît la un semn al său, trei mari regate — Danemarca, Suedia și Norvegia — obișnuiesc să-i recunoască sau să-i respingă pe regii lor¹³.

În Franconia e așezat Frankfurt pe Main, care e o piață comercială unică pentru Germania inferioară și cea superioară¹⁴.... Aici se găsește faimosul palat în care principii electori îl aleg pe împărat¹⁵...

Orașul Nürnberg¹⁶, străbătut de fluviul Pegnitz... are o nespusă frumusețe, grație și farmec... Ce poate fi mai frumos ca biserica Sf. Sebaldus, mai impunător ca biserica Sf. Laurențiu, mai semeț și mai puternic ca cetatea imperială, mai vestit ca șanțurile și zidurile orașului. Cîte case de orășeni se află acolo care ar fi demne de regi.“...

Traducerea textului a fost făcută folosindu-se opera lui Aeneas Sylvius Piccolomini, „Cosmographia in Asiae et Europae eleganter descriptionne“, Ste. Geneviève, Paris, 1509, în 5°, Paragraful „Germania“, p. 31—40.

Comentariu istoric

Aeneas Sylvius Piccolomini a descris în aceste rînduri pe de o parte orașele situate în sudul Germaniei — Colonia, Maiența, Frankfurt am Main — pe de altă parte orașele din părțile nordice ale țării aflate fie pe țărmul Mării Baltice, fie pe estuarele unor mari fluvii care le lega direct de activitățile maritime — Lübeck, Nürnberg, Gruparea orașelor în acest mod se datorează unei orientări a gîndirii autorului sau în spiritul scrierilor antice, sau în acela ale autorilor secolului al XIII-lea, sau sub influența sentimentelor derivate din particularismele locale ale orașelor ce țineau la autonomia lor, care în veacul al XV-lea era încă puternică. În studiile lor J. Kulischer^{1 bis} și Ph. Dollinger^{2 bis} au demonstrat că în secolul al XV-lea și Colonia și Maiența și Frankfurt am Main fuseseră integrate în hansa germanică, ale cărei ramificații porneau de la orașele maritime de pe litoralul Mării Baltice și ale Mării Nordului, ajungînd pînă la centrele comerciale și meșteșugărești din su-

^{1 bis} J. Kulischer, *Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit*, T.I. Münich., 1965, p. 164—165.

^{2 bis} Ph. Dollinger, *La Hanse (XII—XVII siècle)*, Paris, 1964, p. 51—60.

dul Germaniei și din arcul Munților Carpați, ceea ce făcea ca cel puțin pe plan economic o parte a sentimentelor și aspirațiilor regionaliste să dispară sau să fie mult diminuate. Bizar este faptul că deși a existat această extensiune a orașelor hanseatice, artera fluvială a Dunării ce permitea o bună, rapidă și ieftină legătură cu bazinul Mării Negre nu a fost utilizată nici după ce, prin acțiunile pecenegilor și tătarilor, a fost făcut impracticabil „drumul de la varegi la greci”. H. Pirenne³ a explicat folosirea marelui fluviu de către negustorii germani numai în zona cuprinsă între izvoare și orașul Viena prin fărâmițarea politică a Sfintului Imperiu Roman de Națiune Germană și orientarea fiecărui oraș sau monarhii într-o altă direcție și prin nesiguranța existentă în zona Dunării de jos permanent frământată de lupte.

Hansa a stabilit legături comerciale sigure între zona Mării Baltice și a Mării Nordului, dominate de ea, și regiunea Mării Mediterane și Mării Negre, al căror comerț era monopolizat de republicile maritime italiene, utilizând fie căile terestre pe care se aflau situate Colonia, Maiența și Frankfurt am Main, fie drumurile maritime prin Gibraltar, Oceanul Atlantic, pină la Bruges, care după cercetările lui R. Doehaerd⁴ a început să fie regulat străbătut de corăbiile nordice și de galerele sudice din 1277—1278 și nu după mijlocul secolului XIV.

1. Unul dintre cele mai bogate orașe germane situat pe drumul terestru care făcea legătura între Italia și zonele hanseatice, aflat în vestul Germaniei, era Colonia, cunoscut astăzi sub numele de Köln. Întemeiat în secolul I e.n. de romani, care i-au spus Colonia Agrippina, orașul s-a menținut și a evoluat în evul mediu devenind în anul 785 sediul unei arhiepiscopii, din secolul al XIII-lea unul din cele mai de seamă orașe libere ale Hohenstaufenilor, iar din 1356 reședința electorului ce era arhiepiscopul de Köln.

2. În secolul al XV-lea bisericele catolice ale orașului erau în număr de peste o sută, cifră care desigur l-a impresionat pe Aeneas Sylvius Piccolomini. Probabil că cea mai profundă admirație i-a provocat-o catedrala catolică a cărei construcție a început în secolul al XIII-lea și a fost isprăvită în anul 1882 (Poarta de sud). Unul din elementele arhitectonice tipice pentru catedrala din Köln și pentru goticul german îl constituie cele două turle ce-i flanchează fațada, fiecare înalt de 160 m, cele mai înalte construcții gotice din Europa.

3. În centrul orașului, în apropiere de catedrală, se află ruinele construcțiilor castrului roman, mai vizibile în secolul al XV-lea decît în zilele noastre. Piccolomini, care văzuse în Italia multe vestigii ale antichității, a putut să le compare pe cele din Germania cu acelea din țara lui, calificându-le, nu ca pe niște fortificații, cum ar fi fost normal, ci ca sanctuare. Aprecierea lui se datorește probabil și faptului că era pătruns de ideile umanismului, ce-l făceau să fie un admirator al

³ Cf. H. Pirenne, *Histoire économique et sociale du Moyen-Âge*, nouvelle édition revue et mise à jour par Hans Van Werveke, P.U.F., Paris, 1969, p. 127—130.

⁴ Cf. R. Doehaerd, *Les relations commerciales entre Gênes, la Belgique et l'outrement d'après les archives notariales génoises aux XIII—XIV siècles*, T. I. Bruxelles-Rome, 1941, p. 187—208.

oricăror urme ale antichității, a cărei pondere și valoare pentru evoluția civilizației umane a preamărit-o permanent.

4. Afirmatia generală și vagă a lui Piccolomini, referitoare la numărul mare al locuitorilor din Köln, a fost făcută desigur tot prin raportare la bine populatele orașe italiene. Dacă se știa că în secolul al XV-lea Milano avea 100 000 locuitori iar Veneția 120 000, astăzi, ca urmare a cercetărilor lui R. Molls⁵, se poate afirma că în același veac, Köln-ul număra 80 000 oameni, deci era bine populat.

5. Locuitorii orașului au putut acumula mari bogății datorită permanentului negoț de tranzit între orașele flamande, în special Bruges, și Italia și prin practicarea a o serie de meserii artisanale, admise și impuse de regulamentul hansei, dintre care cele mai vestite erau producerea apei de colonie și a ceramicii. Bunăstarea locuitorilor a permis ca în oraș să se înalțe frumoase case în stil gotic, dintre care unele s-au păstrat pînă astăzi, și să se construiască o puternică incintă a cetății. În fine, situarea orașului pe malul Rinului a contribuit la bogăția sa. Locuitorii Köln-ului au cultivat dealurile din împrejurimi cu viță de vie, obținînd vinul de Renania, mult căutat și folosit în alimentația medievală și au navigat constant pe fluviu cu mărfurile necesare hansei și lor.

6. Tot în vestul Germaniei, pe malul stîng al Rinului, la confluența cu Mainul, se află orașul Maiența, cunoscut în limba germană sub numele de Mainz. Vechimea orașului, la care se referă Piccolomini, pare să ajungă în secolul I e.n., orașul avînd drept nucleu primar tot o așezare romană.

7. Monumentele eclesiastice, deși mai puțin numeroase ca acelea din Colonia, erau impresionante prin numărul lor, ce ajungea în secolul al XV-lea la circa 80. Remarcabilă este catedrala orașului începută în secolul al X-lea, refăcută în veacul al XIV-lea în așa-numitul stil „bizantin“, formă în care a văzut-o Piccolomini, obișnuit să privească mai ales edificii înălțate în stil gotic sau romanic.

8. Între clădirile care l-au impresionat pe eruditul umanist poate fi amintită și cea mai veche parte a Universității din oraș.

9. Îngustimea străzilor orașului Mainz, așa cum se prezentau ele în secolul al XV-lea, era neobișnuită chiar pentru un oraș medieval. Străzile păstrate pînă astăzi în forma lor inițială ca și săpăturile arheologice au arătat că erau numeroase artere, plastic numite gasse, care aveau o lățime de circa 1—1,5 m.

10. Care era numărul orașelor membre ale hansei nu se poate preciza în stadiul actual al cercetărilor. Prin studiile lor, J. Kulischer, Ph. Dollinger și M. Lesnikov⁶ au dovedit că cifra componentilor hansei a variat considerabil de la o epocă la alta. În mod obișnuit, în legă-

⁵ R. Molls, *Introduction à la démographie historique des villes d'Europe du XIV^e au XVIII^e siècle*, vol. I, Gembloux-Louvain, 1954—1956, p. 323—324.

⁶ J. Kulischer, *op. cit.*, loc. cit.; Ph. Dollinger, *op. cit.*, loc. cit.; M. Lesnikov, *Die livländische Kaufmannschaft und die Handelsbeziehungen zu Flandern am Anfang des XV. Jahrhunderts*, în *Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*, Berlin, VI, 1958, p. 285—303.

tură cu imposibilitatea precizării numărului membrilor hansei, se dă ca exemplu o discuție între ambasadorii Lübeckului la Londra și regele Henry VII Tudor (1485—1509). Când regele a întrebat cite orașe făceau parte din hansă, ambasadorii ei au răspuns onest că nu știau exact.

Cuvintele solilor celui mai însemnat oraș hanseatic pun în evidență o caracteristică a sistemului ei organizatoric. Statutele hanseatice permiteau cu multă larghețe orașelor să participe intens sau nu la activitatea comercială, situație ce le determina și calitatea de membri ai corporației negustorești. În momentul în care cifra de afaceri a unui oraș era ridicată, acesta devenea membru activ al hansei, iar când datorită unor motive variate scădea, era socotit membru pasiv, sau în afara hansei, cu posibilitatea de a-și reocupa poziția de altădată.

Unitatea orașelor hanseatice solidare, în apărarea intereselor comerciale, indiferent de fricțiunile dintre ele, constituie o altă caracteristică a organizării hansei și a negoțului nordic. Ea este opusă situației din Marea Mediterană unde nu a existat o înțelegere între republicile comerciale maritime care au purtat constante războaie între ele, cele mai cunoscute fiind între Veneția și Genova.

11. Orașul Lübeck, poate cel mai puternic oraș-port baltic, întemeiat prin colonizare în anul 1158, a fost considerat și recunoscut ca fondatorul ligii hanseatice prin acordul cu Hamburgul (1230), dobîndind statutul juridic internațional de oraș liber imperial în 1236. Cîștigurile lui erau net superioare față de celelalte orașe germane, dar compararea sumelor realizate aici și la Genova, cît și a situației bancherilor Wittenborg (Lübeck) cu aceea a celor din familiile Bardi și Peruzzi (Firenze) le-au permis lui H. Pirenne și R. S. Lopez și I. Roade⁷ să conchidă că în orașele mediteraneene bogăția era mai mare, iar metodele comerciale și practicile bancare erau mai avansate.

12. Cîștigurile obținute de casa Wittenborg, de negustorii care făceau transporturi între Bruges și Novgorod, de episcopia din oraș, au fost investite în biserici și locuințe somptuoase, avînd fațadele împodobite cu diverse forme zoomorfe și fitoforme din piatră.

13. Puterea orașului, evident de natură economică, ce-i crea putința de a recurge la presiuni financiare, alături de faima de întemeietor și conducător al hansei, conferiseră Lübeck-ului un prestigiu deosebit în lumea baltică, la care face aluzie Aeneas Sylvius Piccolomini. Un singur exemplu este suficient. În urma luptelor purtate între 60 orașe hanseatice conduse de Lübeck și nobilii danezi, s-a impus biruitului rege al Danemarcei, Waldemar Atterdag, să recunoască existența unei puteri strict nominale asupra Schleswigului, importantă regiune controlată de acum înainte de hansă. În anul 1370, prin pacea de la Stralsund, s-au întărit clauzele impuse danezilor în deceniile II—IV ale secolului al XIV-lea. Acum s-a precizat că alegerea succesorului la tron trebuia să fie acceptată de Lübeck. Probabil că la acest tratat s-a gîndit eruditul umanist. Cu toate acestea istoricii moderni, germani și norve-

⁷ H. Pirenne, *op. cit.*, p. 127—130; R. S. Lopez, I. Roade, *Medieval Trade in the Mediterranean World*, New York, 1955, p. 39—60.

gieni au apreciat în mod deosebit posibilitățile de intervenție și activitatea hanseaticilor în țările scandinave, problema rămânând deschisă după aprecierea lui A. von Brandt⁸.

14. Alt mare oraș este Frankfurt am Main. A apărut ca oraș de colonizare medievală înainte de secolul al X-lea, păstrind o frumoasă catedrală înălțată în secolele XII-XIV și o poartă din veacul lui Piccolomini. În piețele lui se organizau târguri și bîlciuri periodice, unde negustori hanseatici care aduceau grîu, sare, pește, blănuri, țesături din Flandra, chihlimbar din Letonia se întâlneau cu comercianți veniți din Levant cu mirodenii, mătase, bijuterii etc. Tranzacțiile oamenilor veniți aici nu numai din Germania ci de pe tot continentul, au făcut ca în secolul al XV-lea orașul să fie un fel de placă turnantă a negoțului central european.

15. Ponderea orașului Frankfurt a fost accentuată după ce, în veacul al XV-lea, a devenit unul dintre centrele politice ale lumii germane. Conform „Bulei de aur” promulgată și sancționată în anul 1356, de împăratul Carol al IV-lea (1346+1378) șapte principii electori alegeau împăratul Germaniei: locul lor de întîlnire era orașul de pe malul Mainului și ca atare i s-a conferit un aspect aulic.

16. În fine, Nürnberg-ul, situat pe fluviul Pegnitz, a reprezentat în secolul al XV-lea, pînă la moartea lui Sigismund de Luxemburg (9 decembrie 1437) principala reședință imperială. El a fost orașul care pînă la al doilea război mondial a păstrat cele mai numeroase și grăitoare vestigii medievale, parțial pomenite și de eruditul italian. Și Nürnberg-ul, alături de celelalte orașe, menționate anterior, a făcut parte din liga hanseatică, desfășurînd un intens comerț cu jucării și instrumente muzicale. Deși a avut o vie activitate economică, fiind membru permanent al hansei, nu s-a ridicat la nivelul atins de Lübeck sau Frankfurt am Main care l-au depășit cu mult.

În ansamblu, toate orașele germane hanseatice, amintite, deși s-au numărat între cele mai însemnate ale timpului, nu au atins măreția, opulența și puterea celor din Italia, chiar dacă au dobîndit statutul internațional de stat. Ele vor trece printr-un moment de criză economico-socialo-politică în secolele XVI-XVII ca urmare a descoperirii Americii, dar apoi odată cu desfășurarea „revoluției industriale” vor redeveni centre polarizatoare ale lumii baltice.

INDICAȚII METODICE

În momentul în care citește textul izvorului istoric, se impune profesorului să marcheze pe hartă, cu discuri colorate, poziția în care se află situat fiecare oraș. Apoi, ar trebui să accentueze că toate orașele erau membre ale ligii hanseatice, iar Lübeck-ul avea rolul conducător. Discutîndu-se negoțul medieval, ar trebui să se precizeze că hanseaticii făceau negoț atît maritim cit și terestru, să se indice

⁸ A. von Brandt, *Die Hanse und die nordischen Mächte im Mittelalter*, Köln, Opladen, 1962, p. 86 și urm.

ca element nou marile drumuri și deosebirea lor față de antichitate, în fine să se arate care erau prevederile statutelor hansei în privința practicării negoțului. Un alt element care ar putea fi util profesorului în momentul descrierii orașului medieval îl constituie scurtele referiri la aspectele din orașele germane. Ele pot fi ilustrate fie cu ajutorul diapozitivelor din seria „Istoria evului mediu“ (Ed. didactică și pedagogică, București, 1972, partea a II-a, nr. 1, 2), fie prin fotografii, proiectate cu ajutorul epidiascopului, din cartea scrisă de I. Micle, R. Florescu, „Castelele de pe Valea Rinului“ (Ed. Meridiane, București, 1977). Compararea permanentă a monumentelor din orașele germane, de pildă, catedrala din Köln cu construcțiile italiene, franceze, engleze etc., din aceeași epocă, permit ca prin discuții cu clasa să se stabilească caracteristicile tipice ale goticului german.

RADU-ȘTEFAN CIOBANU